

Aliona BIVOL,

doctor în psihologie, conferențiar universitar
al catedrei „Științe polițienești și sociumane”
a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI

DETERMINANTELE PSIHOSOCIALE ALE COMPORTAMENTULUI DEVIANT LA MINORI

Rezumat

Familia joacă cel mai important rol în psihoeducația copiilor, iar vulnerabilitatea ei marchează existența minorilor prin diverse conduite dizarmonice, delincvente, tulburări de adaptare în procesul de dezvoltare și socializare. Absența părinților, decesul unuia sau a ambilor, divorțurile, plecarea la munci peste hotarele țării stau la baza debutului și adoptării comportamentului deviant de către minori. Ca urmare, apar diverse aspecte psihosociale neprielnice: chiulul de la ore, minciuna, fuga de acasă, consumul de băuturi alcoolice, tendințe depresive și suicidare, instabilitate emoțională, reacții agresive și antisociale.

Cuvinte cheie: devianță juvenilă, familie, sentimentul de abandon, tendințe depresive, consum de băuturi alcoolice, conduită antisocială.

Resume

La famille joue un rôle majeur dans l'éducation psychologique des enfants.

Sa vulnérabilité influence l'existence des mineurs par diverses conduites dysharmoniques, délinquantes, troubles d'adaptation dans le processus de développement et de socialisation.

L'absence des parents, leur décès, leur divorce, leur départ à l'étranger constituent les motifs du comportement déviant des mineurs.

Par conséquent, se mettent en évidence divers aspects psychologiques et sociaux défavorables: le mensonge, la fugue, l'alcool, le suicide, l'instabilité émotionnelle, les réactions agressives et antisociales.

Mots-clé: déviance juvénile, famille, sentiment d'abandon, tendance dépressive, consommation d'alcool, conduite antisociale.

Devianța juvenilă reprezintă o problemă comună de abordare și cercetare a specialiștilor din diverse domenii. Studiată intens, fapt lesne de înțeles dacă avem în vedere importanța fenomenului sub aspectul motivației, dar mai ales sub aspectul practic, reieșind din intensificarea atât cantitativă, cât și calitativă a devianței în rândurile minorilor.

Actualmente, cauzalitatea conceperii devianței la minori a luat amploare și nu s-a ajuns la o unanimitate de opinii privitoare la ponderea fiecărui motiv, toate având impactul lor mai mult sau mai puțin. Fără îndoială, preocuparea societății de ameliorarea situației economice precare la nivelul comunității, precum și individual constituie un cadru prielnic de manifestare a conduitei deviante la minori. Accentul pus pe goana de acumulare a surselor financiare, predominarea sărăciei în familii, insuficiența de surse existențiale obligă conștiința copiilor să perceapă valoarea banului mult mai amplificată, direcționând conduita până la cea antisocială.

Familia, de asemenea, ca unitate psihosoci-

ală, joacă cel mai important rol în psihoeducația copiilor, iar vulnerabilitatea ei marchează existența minorilor prin diverse conduite dizarmonice, delincvente, tulburări de adaptare în procesul de dezvoltare și socializare. Absența părinților, decesul unuia sau al ambilor, divorțurile, condiții generatoare de un mediu familial cu stiluri educative specifice, creează baza debutului și adoptării personalității de tip deviant de către minori. Ca urmare, apar diverse aspecte psihosociale neprielnice: chiulul de la ore, minciuna, fuga de acasă, consumul de băuturi alcoolice, vagabondajul.

O influență mai accentuată a vulnerabilității familiei o are asupra perioadei adolescenței. Unii psihologi consideră adolescența „vârsta ingrată”, alții, dimpotrivă, „vârsta de aur”, pentru unii este vârsta crizelor, anxietății, nesiguranței, insatisfacției, în timp ce pentru alții este „vârsta marilor elanuri”; dar și „vârsta integrării sociale” (1). Aceste fluctuații de trăiri psihologice și emoții au impact asupra stabilității comportamentului prin căutarea de sine, a imaginii de sine și a autoaprecierii.

Necesitatea de a se conștientiza ca personalitate, de a-și descoperi Eul nu întotdeauna este satisfăcută în limitele normei morale sau juridice. Este cert că aportul numărului unu în autocunoașterea îl deține familia. Din păcate unele strategii educaționale pe care le adoptă unii părinți, convinși că vor avea efecte pozitive, nu se soldează întotdeauna cu rezultatele dorite, ci pot apărea consecințe negative la nivelul psihicului copilului. Acest punct de vedere este susținut de către R. Merton, subliniind că minorul deviant este acel nevârstnic căruia nu i s-a oferit educație morală, juridică, intelectuală etc. de către părinți la timpul potrivit și la momentul necesar copilului.

Tendențele deviante, conform cercetărilor, alături de cele sociale, au și motive psihologice cum ar fi: sentimentul de frustrare însoțit de anxietate, dorința de autoafirmare în grup, tulburări intelectuale, egocentrism, instabilitate emoțională etc. Devianța la nivel social se exteriorizează prin abateri de comportament de tip: jaf, furt, vagabondaj, consum de băuturi alcoolice, consum de droguri. Majoritatea adolescenților devianți provin din familii dezorganizate sau a căror părinți sunt absenți. Carențele afective din partea părinților generează dizarmonie în personalitatea minorului, care este înlocuită de comportament în dificultate.

Climatul familial dificil de tipurile abandonare a copilului, prin divorț sau deces, conflictogen, creează o insecuritate a copilului, iar în mentalitatea lui apare o traumă psihică. Concomitent, climatul vulnerabil în familie determină apariția crizelor emoționale la copii, a căror depășire este foarte dificilă, iar calea cea mai ușoară o regăsesc în devianță. Reacția de imitație a părinților, îndemnul imoral al grupurilor sociale și al însuși părinților uneori, neacordarea atenției psihoeducative de către părinți și relații de indiferență sunt doar unele determinante ale conduitei dizarmonice la copii și adolescenți. O premisă a conduitei specifice perioadei de vârstă adolescența este dorința de a demonstra maturitatea indiferent de metode, iar obținerea unor impresii puternice îi direcționează într-un mediu antisocial.

La etapa actuală, în Republica Moldova cel mai conturat factor provocator al conduitei deviante prin dezadaptare socială la unii copii este exodul părinților la muncă peste hotarele țării și lăsarea lor în tutela unor persoane. Absența părinților (unul sau ambii), ca rezultat al migrației socioeconomice, influențează în sens negativ dezvoltarea personalității copiilor, lăsând

amprente psihotraumatizante. Perceperea sentimentului de abandon impulsionează conștiința minorului spre o libertate și o independență doar intuitivă, iar ca rezultat apariția unei conduite care se abate de la normele morale. Prin aceasta adolescentul dorește să atragă atenția părinților asupra problemelor sale, demonstrând o răzbunare psihologică față de absența lor. Hiperactivismul însoțit de reacții agresive, frecventarea cluburilor de noapte, debutul de consum de băuturi spirtoase, primele impresii sexuale sunt conduite specifice în acțiunile deviante la adolescenți, care din punctul de vedere al adolescentului sunt acceptabile, necesare și chiar dorite. Însă în mintea maturului, absent în familie, ele sunt dificultăți morale ale copilului, care trebuie pedepsite. Cu regret părinții mai puțin conștientizează ca fiind, problemele lor în relația părinte-copil. În calitate de argument pot menționa faptul că, mulți părinți formează un sentiment de vinovăție copiilor afirmând că au plecat la munci grele peste hotarele țării, doar pentru copil.

Comportamentul deviant este o supraautoapreciere, iar pentru cei care, în special comit infracțiunii este o victorie, un rezultat al autoafirmării. Având un comportament duplicitar, adolescentul își împărtășește prietenilor acțiunile sale. În cazul depistării de către organul de drept, deviantul manifestă un tip comportamental însoțit de pocăire și rușine, prin urmare, o recunoaștere extrinsecă. Confirmarea intrinsecă a actului de devianță este minimă. El nu se consideră deviant, deoarece percepe această exprimare ca o identificare cu adultul.

Conform lui Noel Maillone, sunt două tipuri de delincvenți adolescenți: 1) tinerii care săvârșesc infracțiuni trăind intens pe plan subiectiv intern teama și eroarea de a se identifica cu adevărații delincvenți; 2) delincvenții care au o atitudine antisocială ce le dirijează întreaga conduită. Autorul consideră că adolescenții din prima categorie sunt dominați de nevroză, iar cei din a doua – de psihoză.

Potrivit lui B.A. Березина (1994), motivul conduitei este direct îmbinat cu personalitatea și însușirile sale, înclinațiile, interesele, preocupările. Anume în motive se concretizează necesitățile și interesele. Ele se formează sub influența preocupărilor și emoțiilor, convingerilor și idealurilor, fiind frecvent dezvoltate în cadrul familiei. Cu cât mai mult ele se realizează (se satisfac), cu atât ele se îmbogățesc și se schimbă. Acestor acțiuni motivaționale se supune și personalitatea adolescentului. Comportamentul lui este provo-

cat de un șir de motive generate de ecologia familiei. În cazul unei ecologii defectuoase intervine trebuința materială și cea socială cu conotație deviantă.

Familia dezorganizată are influență negativă în dezvoltarea stimei de sine și a încrederii în sine. Psihologul american Howard Kaplan (5) a studiat legătura dintre conduita deviantă și subaprecierea stimei de sine ca motiv al respectivei manifestări. Dat fiind faptul că fiecare persoană tinde spre un Eu pozitiv, subaprecierea se trăiește ca o stare negativă, iar acceptarea sa se asociază cu detensionarea de trăirile traumatice. Aceasta trezește în oameni dorința de acțiune astfel încât să micșoreze probabilitatea subiectivă de subapreciere și creșterea subiectivă a acceptării de sine. El afirmă că subestimarea stimei de sine este legată statistic de toate tipurile de conduită deviantă: consum de alcool, furt, agresivitate, suicid. Oricare act de devianță pentru adolescent este o autoterapie a propriei atitudini față de sine. În cazul în care sentimentul de inferioritate este însoțit de inutilitate la nivelul inconștientului, atunci fenomenele condiționează conduita deviantă dominată și de violență.

Unii adolescenți se consideră ratați. Această idee lăuntrică este cultivată în primul rând de către părinți. Adolescenții au părerea că nu dispun de trăsături valoroase de personalitate și acțiunile lor sunt negative, deoarece persoanele apropiate au o atitudine negativă, critică exagerată față de ei (11).

Un motiv psihologic important de comitere a actelor deviante de către adolescenți este anxietatea. Perceperea subiectivă a propriei vulnerabilități, insecurității, confuziei, fricii, agitației condiționează aprecierea mediului înconjurător într-un mod specific. De aceea nu sunt înțelese normele și interdicțiile din societate. Aș atrage atenția asupra originii anxietății, autorii teoriilor cognitive trand anxietatea ca rezultat al perceprii de către copil, adolescent a unor evenimente stresante. Menționez ca factorii stresanți cu influență majoră sunt: absența părinților, plecarea lor peste hotarele țării, abandonul fizic și emoțional, decesul părinților.

Aducerea în prim-plan a rolului enorm al familiei în adoptarea conduitei deviante nu umbrește impactul factorului social cum ar fi grupurile, găștile, prietenii dubioși în declanșarea conduitei deviante. Desigur, mediul extrafamilial își pune amprenta considerabilă în cauzalitatea devianței. Părinții fac tot posibilul ca să o stopeze prin educarea corectă, sfătuirea, ajutorarea

adolescentului. În multe cazuri adolescenții care încearcă să cunoască experiențe noi negative nu le împărtășesc părinților din diverse motive, unul fiind absența sau indiferența părinților. Primele „practici” deviante soldate cu succes generează curaj, libertate, încredere.

Ю. Анто́нян, Г. Ефремова (1996) menționează că predispozițiile către comiterea devianțelor pot fi evaluate și ulterior, psihocorectate. Prin implementarea chestionarului MMPI, se evidențiază un profil psihologic care predispune la conduită deviantă. Autorii au stabilit că persoanele care săvârșesc acte delictive au cote maxime la scalele 4, 8, 6, 9. Trăsăturile accentuate la scalele 4, 6, 8 ($T \geq 70$) conduc persoana la comiterea infracțiunilor. Nivelele maxime la scalele 4,6,9 cercetate la adolescenți denotă agresivitate, activism, dezadaptare, control insuficient al conduitei, conduită antisocială. Hoții dispun de același profil, dar cu o accentuare mai mică (T 60-70). Ei sunt mai adaptați social, mai puțin impulsivi, au o rigiditate mai mică și stabili afectiv, mai labili și mobili, starea de anxietate este mai puțin pronunțată, agresivitatea este redusă ca intensitate, își controlează conduita.

Această idee a devenit scopul investigației psihologice pentru a depista predispozițiile adolescenților la acțiuni deviante și legătura lor cu familiile vulnerabile.

Lotul de cercetare a fost alcătuit din 424 de adolescenți cu vârsta de 16-17 ani, care își fac studiile la un colegiu din orașul Chișinău.

În urma prelucrării rezultatelor la chestionarul MMPI și creării profilurilor psihologice pentru fiecare adolescent s-au evidențiat 45% (194 elevi) în grupa de monitorizare, din lotul experimental. În grupa de monitorizare au fost incluși elevii cu tendințe de a consuma băuturi alcoolice, instabilitate emoțională, tulburări afective, nevroze, stare de depresie, predispoziții către conduită antisocială. Cercetarea mai minuțioasă a stării familiei și a celor din grupa de monitorizare a dezvăluit o legătură directă între familia vulnerabilă și profilul de monitorizare. Din 424 de chestionați, 40% elevi au familii dezorganizate, incomplete.

Din categoria familie vulnerabilă face parte este absența părinților prin plecarea la munci peste hotare și lăsarea adolescenților în tutela bunelor, mătușelor, rudelor sau vecinilor. De menționat că mulți adolescenți sunt abandonați, fiind lăsați fără nici o tutelă, de sine stătător. Educația adolescentului, în aceste cazuri, are loc prin rețele de socializare, telefon sau și acestea lipsesc.

Calcularea corelației dintre exodul părinților și includerea în grupa de monitorizare a evidențiat rezultate destul de îngrijorătoare.

În grupa de risc sunt incluși 62% elevi a căror părinți, unul sau ambii, sunt plecați peste hotarele țării la muncă.

A fost scoasă în evidență o legătură directă între starea de depresie la adolescenți și absența părinților. Din 108 copii (cu familii vulnerabile), 23% au exprimat profil de personalitate (profil maxim la scala 2 și minim la 3, 9, K) cu tendințe depresive. Aș adăuga în acest context că marea majoritate a elevilor depresați, la consilierea psihologică, exprimă o dorință și o necesitate psihologică enormă de a fi împreună cu părinții, de a beneficia de dragostea, ajutorul și susținerea lor. Inducerea stării de tristețe este îndeosebi resimțită de adolescenți când părinții refuză măcar de a comunica prin anumite surse.

O cotă procentuală de 22 elevi cu părinți în dificultate au exprimat în caracteristica psihologică neîncredere în sine cu fragilitate a Eului, stare de stres, anxietate la scala L, $T \geq 70$. Este evident că acești copii necesită asistență mai întâi familială, apoi psihologică pentru a depăși dificultățile de personalitate.

Concomitent, au fost analizate datele din profilurile psihologice cu privire la comportamentul bipolar al adolescenților și la familia incompletă. Specific pentru ei este imaturitatea afectivă, dezadaptarea, rigiditatea, comportamentul maniacal-depresiv însoțit de modificări dramatice ale stării de spirit. Cu astfel de profil la scala 9, $T \geq 70$ au fost depistați 17% copii.

Din 108 copii din grupa de risc cu familii vulnerabile, 11% au predispoziții deviate însoțite de conduită antisocială, neglijarea vădită a normelor sociale cu reacții agresiv-explozive, ostilitate, fiind cotele maxime la scalele 4, 6 $T \geq 70$, iar 19% elevi au tendințe de a consuma băuturi alcoolice cu maxime la scalele 4, 9, 6.

Totodată, în categoria familie vulnerabilă ale copiilor a fost inclusă și cea în care unul sau ambii părinți sunt decedați. Astfel, 12% elevi au menționat că sunt semiorfani sau orfani prin decesul părinților și profilul copiilor este în grupa de monitorizare.

Din analiza chestionarelor s-a observat că un impact mai mare în conduita adolescenților îl are divorțul părinților. Mult mai mulți elevi (25%) sunt incluși în grupa de risc cu părinți divorțați, decât cei care sunt semiorfani și orfani. Putem concluziona că adolescenții suferă mult mai mult psihologic din divorțul idolilor famili-

ali, decât decesul, îndeosebi când unul din părinți nu mai dorește să-i contacteze sau să fie într-o relație amicală cu copiii, după divorț. Conștientizarea prezenței undeva a tatălui sau a mamei, însă absent în preajma adolescentului, îi creează o stare de confuzie, de percepere a umilirii din partea părintelui și o indiferență afectivă.

De asemenea, a fost evidențiată și o categorie de elevi care nu fac parte din grupa de monitorizare, însă familia este incompletă. Din păcate, sunt numai 14% elevi. Aceste date denotă încă o dată că părinții absenți generează dificultăți de relaționare și adaptare la copii.

Prin urmare, multitudinea de consecințe psihosociale percepute de minori în familiile vulnerabile, din rezultatele sus-menționate, induc ideea fără riscul de a greși că acești copii pot fi considerați victime ale sistemului familial difecitar, care la rândul său este victimă a stării economice precare a Republicii Moldova, șomajului, îmbolnăvirii și a neadresarea la medic. Cu părere de rău, acești copii sunt marcați dur de insuficiența afectivă din partea părinților.

Ca exemplu pot menționa cazul adolescentei X de 16 ani, care s-a adresat la psiholog (gest plauzibil) în scopul de a depăși conflictul cu mama sa. Din relatările copilei, mama este foarte critică, dură și incorectă în atitudini față de ea. Mama este divorțată și plecată peste hotarele țării la muncă de 4 ani. Copilul a fost lăsat în tutela tatălui care s-a adevărit că aplica violența fizică asupra ei. Ulterior fata a fost trecută în tutela mătușii și a bunicii, care demonstau vădit o diferență afectivă, educativă, morală față de adolescentă. Gândurile copilei, în procesul de consiliere, au fost de tip suicidar din cauza presiunilor psihologice exprimate de către membrii familiei și demonstrării clare a neîncrederii în comportamentul ei, lipsa de dorință de a fi auzită privitor la lăuntricul său și atitudinea rece din partea mamei. Gândurile de autovictimizare ar fi salvat-o de aceste chinuri sufletești. Strigătul sufletesc al fetei sub aspect psihologice a fost necesitatea de a fi iubită de către mamă, familie, înțeleasă și măcar un pic susținută în conflictele interioare pe care le percepe ca adolescentă. Acest caz ne demonstrează cu adevărat starea psihologică a unui adolescent care își trăiește de unul singur viața proprie.

Cercetarea rezultatelor chestionarului a scos în evidență și elevii a căror părinți sunt în țară (familii complete), însă elevii au profiluri ce trebuie monitorizate de către pedagogi, psihologi, educatori. Din grupa de risc 44% intervie-

vați au familii complete.

De menționat că depistarea acestor predispoziții este un suport în psihocorecție, prevenție și profilaxie, desigur în complex cu acțiunile pedagogilor, educatorilor, părinților.

În concluzie, devianța comisă de minori are o gamă mare de motive psihosociale, însă cel mai pronunțat este influența mediului familial asupra adoptării psihocomportamentului deviant, deoarece acest motiv generează celelalte motive psihologice. E nevoie de instituirea funcției de psiholog în școală, liceu, colegiu pentru a realiza activitatea de psihocorecție și psihoprofilaxie cu copiii care au tendințe deviante. Conlucrarea mai intensă a societății civile cu organele de drept în depistarea cazurilor de devianță de către adolescenți va determina micșorarea numărului de cazuri. Ajutorarea copiilor a căror familii sunt vulnerabile și a celor a căror părinți sunt plecați în străinătate prin oferirea de asistență psihologică, pedagogică, socială va contribui la o adaptare mai eficientă a copiilor în societate.

Bibliografia

1. A. Bivol, *Психокоррекция подростков с суицидальной предрасположенностью*, Донецк, 2008.
2. A. Bivol, „Aspecte psihocomportamentale ale adolescenților”. În: *Analele științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al RM. Științe socioumane*, Chișinău, 2008.
3. A. Bivol, „Motivația psihosocială a infracțiunii de furt comisă de minori”. În: Conferința științifică „Cauzele comportamentului deviant în rândurile tinerilor în condițiile actuale din RM, Culegerea „Aspecte psihosociale ale tinerilor delincvenți”, Universitatea Pedagogică de Stat „I. Creangă”, 2012, p. 117 - 124.
4. P. Golu, *Психология copilului*, București, 1998.
5. Ю. Антонян, „Личность преступника как объект предупредительного воздействия”. În: *Личность преступника и предупреждение преступлений*, Сб. научных трудов, М., 1987, с. 90.
6. Ю. Антонян, *Психология преступника и расследования преступлений*, М., 1996
7. В. Березина, Е. Ермоленко, «Социальный педагог в школе». În: *Воспитание школьников*, № 2, 1994, с. 2-5.
8. Л.Б. Шейдер, *Девиантное поведение у детей и подростков*, М., 2005, с. 336.
9. В. Козюля, *Применения теста СМОЛ*, Москва, 1994.
10. В. Березина, Е. Ермоленко, «Социальный педагог в школе». În: *Воспитание школьников*, № 2, 1994, с. 2-5.
11. Л.Б. Шейдер, *Девиантное поведение у детей и подростков*, М., 2005, с. 336.